

เมืองพระทองเมือง รถมณฑล ตวักขมณฑล พุกขมณฑล
ต อากศมณฑล หนีเป็นใจช่วยการแผ่นดิน กบฏ
พลทักภัยแก่ทัตลของฯ สมณพภมณไฟฟ้าประหาร
ใต้ กงไถลวิเทษรับเสียดภกษนิเวศ ออกไปอยู่นอก
ขอบขันธเสมา ปกรมหนึ่งจมาเสียดวัยพะเวทพะมนตร
- รองพะสยามภวณาน ไถลถึงแก่ชีวิตตมโองการพะ

05

เอกสารสมัยกรุงธนบุรีเรื่อง “พระราชโองการประกาศ
เทพารักษ์ให้กำจัดปีศาจ”

Thonburi Document Entitled
“The Royal Command to City Guardian
Spirits for Expelling Evils”

ธนโชติ เกียรติณภัทร*

Thanachot Kiatnapat

* อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

บทคัดย่อ

เอกสารสมัยกรุงธนบุรีเรื่อง “พระราชโองการประกาศเทพารักษ์ให้กำจัดปีศาจ” ต้นฉบับเป็นเอกสารประเภทสมุดไทย เนื้อหาภายในประกอบด้วย 1. พระราชโองการประกาศเทพารักษ์ให้กำจัดปีศาจ 2. ต้นร่างเรื่องตั้งเจ้าพระยานครศรีธรรมราช 3. พระราชาธิบายเรื่องลักษณะบุญ สองเรื่องหลังเขียนขึ้นใน พ.ศ. 2319 ลักษณะเป็นเอกสารต้นร่างเนื่องจากใช้ตัวอักษรหวัดแกมบรรจง ส่วนพระราชโองการประกาศเทพารักษ์ให้กำจัดปีศาจ ใช้รูปแบบอักษรบรรจงของอาลักษณ์ในการบันทึก และไม่มีการระบุศักราช สันนิษฐานว่าเขียนขึ้นใน พ.ศ. 2312 ซึ่งเป็นปีที่เกิดวิกฤตขาดแคลนข้าวและหุนระบาดทั่วกรุงธนบุรี เอกสารดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงพระราโชบายทางด้านศาสนาของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ในการประกาศพระราชอำนาจและพระบารมีที่ทรงมีเหนือกว่าเทพารักษ์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยทรงอ้างความเป็นเทพเจ้าสูงสุดในศาสนาพราหมณ์ คือพระนารายณ์และพระอิศวร รวมทั้งความเป็นพระพุทธรูปเจ้าในการบังคับบัญชาให้เทพารักษ์ประจำกรุงธนบุรีช่วยกันกำจัดปีศาจและช่วยปกป้องราษฎร ส่วนพระราชาธิบายเรื่องลักษณะบุญสะท้อนให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถของพระองค์ในการศึกษาพระกรรมฐาน จนสามารถเรียบเรียงออกมาเป็นพระราชนิพนธ์ที่ใช้สั่งสอนพระภิกษุสงฆ์ให้ปฏิบัติ ตาม จากการศึกษาพบว่าขั้นตอนการทำกรรมฐานที่ปรากฏในพระราชาธิบายมีความใกล้เคียงกับคัมภีร์พระวิสุทธิมรรค จึงสันนิษฐานว่าสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีอาจศึกษาพระกรรมฐานจากคัมภีร์ดังกล่าว สอดคล้องกับหลักฐานทางพระราชพงศาวดารที่ระบุว่าในสมัยกรุงธนบุรีมีการเชิญพระเถระชั้นผู้ใหญ่ไปสืบทอดคัมภีร์พระวิสุทธิมรรคจากแหล่งต่างๆ มาไว้เป็นแบบฉบับที่กรุงธนบุรี

คำสำคัญ: เอกสารสมัยกรุงธนบุรี, สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี, พุทธศาสนาสมัยกรุงธนบุรี

A b s t r a c t

The original Thai manuscript of a Thonburi document entitled “The Royal Command to City Spirits for Expelling Evils” is composed of 1. the royal command itself written in longhand without mentioning the year it was published. 2. the royal appointment of Chao Phraya Nakhon Sri Thammarat 3. the king’s description of merit, which was written in 1776 in semi-scribal handwriting. The first one, which has been assumed to have been written in 1769 or in the year of the rice deficiency crisis caused by an unprecedented rat plague, manifests King Taksin’s strategies on religious matters. The king declared that he had supreme power over any sacred spirits in the city by claiming that he himself had been reincarnated from Lord Shiva and Lord Vishnu, together with being a living Buddha to command the city spirits of Thonburi and to expel the evil spirits and to protect his people. In addition, King Taksin’s description of merit expresses his profound comprehension of karmathana meditation which he taught monks through this book. The study also reveals the relationship between the king’s description and a Pali text named “Visuddhi Marga”, which can be linked with the known history of an event where King Taksin sent numerous venerable monks to collect several versions of Visuddhi Marga to be kept in Thonburi.

Keywords: Thonburi Document, King Taksin, Buddhism in Thonburi period

บทนำ

รัชสมัยของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ถือว่าเป็นช่วงที่มีการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาภายหลังจากการเสียกรุงครั้งที่ 2 เมื่อ พ.ศ. 2310 สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงพยายามฟื้นฟูพระพุทธศาสนาให้กลับมาคงเดิมอีกครั้ง เช่น การสืบหาพระเถระผู้ทรงความรู้กลับมาจำพรรษาในกรุงธนบุรี การเชิญพระไตรปิฎกจากนครศรีธรรมราชมายังกรุงธนบุรี เพื่อเป็นต้นแบบในการสถาปนาพระไตรปิฎกฉบับใหม่ การชำระพระสงฆ์ฝ่ายเหนือในชุมนุมเจ้าพระฝางโดยวิธีการดำเนิน้ำพิสูจน์ และให้บวชพระสงฆ์ใหม่ทั้งหมด เป็นต้น นอกจากนี้ยังทรงแสดงความเป็นประมุขแห่งพระสงฆ์ ที่ทรงพระราชอำนาจในการปกครอง โดยการออกพระราชกำหนดว่าด้วยศีลสิกขาบท (ดูใน ตรงใจ หุตางกูร, บรรณานิกิต 2561: 54-62) ตลอดจนแสดงพระบารมีส่วนพระองค์ในการบำเพ็ญพระกรรมฐาน การแสดงความเป็นโสดาบันเหนือคณะสงฆ์ ซึ่งถือว่าเป็นวิธีการที่แตกต่างจากพระมหากษัตริย์สมัยกรุงศรีอยุธยาในรัชกาลก่อนหน้า

เอกสารฉบับหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงพระราชโบายทางพระพุทธศาสนาของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีคือเอกสารเรื่อง “พระราชโองการประกาศเทพารักษ์ให้กำจัดปีศาจ” ต้นฉบับเป็นสมุดไทย เก็บรักษาอยู่ที่หอสมุดแห่งชาติ เนื้อหาภายในเล่มประกอบไปด้วยเรื่อง 1. พระ

ราชโองการประกาศเทพารักษ์ให้กำจัดปีศาจ 2. ต้นร่างเรื่องตั้งเจ้าพระยานครศรีธรรมราช และ 3. พระราชาธิบายเรื่องลักษณะบุญ ทั้ง 3 เรื่องนี้มีการตีพิมพ์เผยแพร่แล้วในอดีต กล่าวคือ เรื่องพระราชโองการประกาศเทพารักษ์ให้กำจัดปีศาจ มีการคัดลอกอ้างอิงเนื้อความทั้งหมดมาไว้ในเรื่องผีสังเทวดาของพระยาอนุমানราชธน (2532: 58) และหนังสือเรื่องการเมืองไทยในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2550: 234-235) ส่วนต้นร่างเรื่องตั้งเจ้านครเป็นพระยาประเทศราช ยังไม่มีการตีพิมพ์เผยแพร่ เนื่องจากเอกสารฉบับเต็มคือกฏตั้งเจ้านครศรีธรรมราชได้มีการเผยแพร่แล้วในหนังสือชุดประชุมพงศาวดาร (ดูใน กรมศิลปากร 2545: 97-134) และพระราชาธิบายเรื่องลักษณะบุญ พิมพ์อยู่ในหนังสือเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และบทบาทชาวจีนในสยาม ของ เสถียร ศกุนาภา (2527: 73)

อย่างไรก็ตาม การศึกษาที่ผ่านมาเป็นเพียงการนำข้อความมาอ้างอิง ยังไม่มีการจัดทำคำอธิบายเนื้อหา และศึกษาลักษณะเอกสารต้นฉบับโดยตรง ผู้เขียนจึงเลือกที่จะศึกษาเกี่ยวกับเอกสารชุดนี้ในด้านลักษณะเอกสาร ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับอักษรและอักขรวิธีในเอกสาร รวมทั้งสารัตถะในเอกสารโดยมุ่งเน้นเนื้อหาในส่วนพระราชโองการ และพระราชาธิบายเป็นหลัก เนื่องจากมีความเกี่ยวข้องกับศาสนาที่เชื่อมโยงกับการเมืองสมัยกรุงธนบุรีอย่างเห็นได้ชัด

ลักษณะของเอกสาร

“พระราชโองการประกาศเทพารักษ์ให้กำจัดปีศาจ” ปัจจุบันเก็บรักษาอยู่ ณ กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ ทะเบียนเลขที่ 16 หมวดจดหมายเหตุธนบุรี ตามประวัติระบุว่า เป็นเอกสารที่ได้มาจากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 7 กรกฎาคม พ.ศ. 2482 ต้นฉบับมีลักษณะเป็นสมุดไทยดำ เส้นรงค์ (เส้นดินสอ, หรดาล) เนื้อหาที่บันทึกไว้ในสมุดไทยมีจำนวน 3 เรื่อง ได้แก่

1. พระราชโองการประกาศเทพารักษ์ให้กำจัดปีศาจ เขียนด้วยเส้นหรดาล อักษรบรรจง มีจำนวน 8 หน้า หน้าละ 3-4 บรรทัด เนื้อหากล่าวถึงสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีมีพระบรมราชโองการให้พระเสื่อเมืองพระทรงเมืองและเทวดาในแผ่นดินช่วยกันป้องกันปีศาจไม่ให้มารบกวนประชาชน ถ้าหากมีทำตามพระราชโองการจะทรงขับไล่ออกจากชั้นทเสมา

2. ต้นร่างเรื่องตั้งเจ้านครเป็นพระยาประเทศราช บันทึกด้วยเส้นดินสอขาว อักษรหวัดแกมบรรจง มีจำนวน 3 หน้า เนื้อหากล่าวถึงการแต่งตั้งเจ้านครคนเก่า (เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (หนู) คือหลวงนายสิทธิ ครั้งกรุงเก่า ซึ่งตั้งตนเป็นเจ้าหลังเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2) ขึ้นเป็นเจ้าพระยานครศรีธรรมราชแทนเจ้านราสุริวงษ์ซึ่งสิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. 2319

3. พระราชาธิบายเรื่องลักษณะบุญ บันทึกด้วยเส้นดินสอขาว อักษรหวัดแกมบรรจง มีจำนวน 5 หน้า หน้าละ 2-7 บรรทัด เนื้อหา มีลักษณะเป็นพระราชาธิบายในสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีที่ว่าด้วยลักษณะของศีล บุญ และการรักษาศีล ในตอนท้ายทรงอธิบายเรื่องอานาปานสติ พร้อมกับวันที่ที่ทรงพระราชนิพนธ์เมื่อวันอาทิตย์ เดือน 3 ขึ้น 4 ค่ำ จุลศักราช 1138 ปีวอกอัฐศก ตรงกับ พ.ศ. 2319

ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับอักษร และอักษรวิธีในเอกสาร

1. พระราชโองการประกาศเทพารักษ์ให้กำจัดปีศาจ ซึ่งบันทึกในหน้าต้นของสมุดไทย มีรูปแบบลายมือแบบบรรจง (ภาพที่ 1) มีลักษณะการเขียนที่เขียนเป็นระเบียบ สัดส่วนอักษรมีขนาดเท่าๆ กัน ในการเขียนเส้นอักษรมีหัว แยกพยัญชนะ สระออกจากกันชัดเจน เป็นลายมือของอาลักษณ์สมัยกรุงธนบุรี ซึ่งในเอกสารไม่ระบุชื่อผู้คัดลอกพระราชโองการ อย่างไรก็ตาม สมัยกรุงธนบุรีปรากฏชื่ออาลักษณ์ประจำราชสำนักอยู่ในสมุดไทย เรื่องรามเกียรติ์ฉบับกรุงธนบุรี 3 คน ได้แก่ นายเซต นายสัง และนายบุญจัน ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้ (กรมศิลปากร 2561: 10-16)

สมุดไทยเล่ม 1 นายเซตอาลักษณ์เป็นผู้ขุบเส้นทอง

สมุดไทยเล่ม 2 เลขที่ 530 นายสังอาลักษณ์เป็นผู้ขุบเส้นทอง

สมุดไทยเล่ม 3 เลขที่ 531 ไม่ปรากฏชื่ออาลักษณ์

สมุดไทยเล่ม 4 และเล่มที่ 5 เลขที่ 532 และ 533 นายบุญจันอาลักษณ์เป็นผู้ขุบเส้นทอง (สมุดไทยบทละครรามเกียรติ์ฉบับกรุงธนบุรี เล่ม 1 เก็บรักษา ณ หอสมุดประจำรัฐแห่งกรุงเบอร์ลิน สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี ส่วนเล่ม 2-5 เก็บรักษาไว้ที่หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร)

หากนำรูปแบบตัวอักษรในพระราชโองการประกาศเทพารักษ์ให้กำจัดปีศาจมาเปรียบเทียบกับจะพบว่ามีลักษณะการเขียนใกล้เคียงกับลายมือของอาลักษณ์บุญจันที่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับกรุงธนบุรีมากที่สุด ดังเหตุผลต่อไปนี้

1.1 อักษรในลายมืออาลักษณ์เซตและอาลักษณ์สัง มีขนาดที่สูงและผอมกว่าลายมืออาลักษณ์บุญจันและลายมือในพระราชโองการ เช่น อักษรช ดังตัวอย่างต่อไปนี้

อักษร	อาลักษณ์เซต	อาลักษณ์สัง	อาลักษณ์บุญจัน	ลายมือในพระราชโองการ
ช	ช	ช	ช	ช

1.2 อักษร ฎ และ ฏ ในพระราชโองการ มีลักษณะการลากเส้นส่วนหางตัวถัดมาโดยไม่มีการขมวด สอดคล้องกับลายมือของอาลักษณ์บุญจันที่ไม่มีการขมวดเส้นส่วนหาง ซึ่งมีความแตกต่างจากลายมือของอาลักษณ์คนอื่นๆ ที่นิยมขมวดปลายเส้นอักษรอย่างชัดเจน

อักษร	อาลักษณ์เขต	อาลักษณ์สัง	อาลักษณ์บุญจัน	ลายมือในพระราชโองการ
ฎ				
ฏ				

1.3 พยัญชนะที่มีหาง เช่น ป ฟ ฝ เมื่อประสมกับสระ -า พยัญชนะจะเขียนต่อเนื่องกับสระ แต่หางอักษรจะเปลี่ยนมาเขียนเป็นรูป รูปหางอักษรดังกล่าวในลายมือของอาลักษณ์เขตและอาลักษณ์สัง มีการขมวดเส้นที่ชัดเจนก่อนที่จะลากเส้นออกไป ส่วนลายมืออาลักษณ์บุญจันไม่นิยมขมวดเส้นที่จุดเริ่มต้น คล้ายคลึงกับการเขียนในพระราชโองการ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

อักษร	อาลักษณ์เขต	อาลักษณ์สัง	อาลักษณ์บุญจัน	ลายมือในพระราชโองการ
ป+า				
ฟ+า				
ฝ+า				

1.4 การเขียนรูปสระ -แ- ในลายมืออาลักษณ์บุญจันมีการใช้รูปสระ -แ- ที่เขียนเชื่อมในบางคำ เช่น **ชยเสคม** (ชายแครง) **เสกวง** (แกลง) ลักษณะการเขียนเช่นนี้คล้ายคลึงกับที่ปรากฏในพระราชโองการ ในคำว่า

๗ก (แก่) ๗ค (แล)

2. ลายมือที่ปรากฏในต้นร่างเรื่องตั้งเจ้านครเป็นพระยาประเทศราช และพระราชธาธิบายเรื่องลักษณะบุญ ไม่ระบุชื่ออาลักษณ์ผู้เขียน เป็นลายมือหวัดแกมบรรจง (ภาพที่ 2) มีลักษณะการเขียนอย่างลายมือหวัด เช่น มีการตัดหางอักษร หรือเขียนตัวอักษรเชื่อมต่อกัน ฯลฯ แต่ยังคงความเป็นระเบียบเรียบร้อยอย่างลายมือบรรจงไว้

3. อักษรวิธีแบบลายมือหวัดแกมบรรจง นิยมการเขียนพยัญชนะ 2 ตัวเชื่อมต่อเป็นตัวเดียวกัน หรือที่เรียกว่า “อักษรสังโยค” หรือ “อักษรควบอักษร” คำที่พบในเอกสารฉบับที่นำมาศึกษาได้แก่ พระ (พระ) ปัญญา (ปัญญา) ฎีกา (ฎีกา) ส่วนในลายมือแบบบรรจงในพระบรมราชโองการพบว่ามีการใช้อักษรวิธีแบบอักษรสังโยคในคำว่า พระ (พระ) เพียงคำเดียว

พระราชโองการประกาศเทพารักษ์ให้กำจัดปิศาจ

พระราชโองการประกาศเทพารักษ์ให้กำจัดปิศาจ ถือเป็นพระราชโองการที่มีความแปลกและโดดเด่น เนื่องจากเป็นพระราชโองการที่ได้ประกาศใช้กับประชาชนทั่วไป หากแต่ประกาศใช้กับเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นอำนาจเหนือธรรมชาติ ประเด็นที่จะนำมาศึกษาวิเคราะห์ได้แก่ ช่วงระยะเวลาและสาเหตุที่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงประกาศพระราชโองการ และสถานะความเป็นพระมหากษัตริย์ของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีที่ปรากฏในพระราชโองการ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ช่วงระยะเวลาและสาเหตุที่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงประกาศพระราชโองการ

จากลักษณะการบันทึกของเอกสารต้นฉบับที่ได้กล่าวไปก่อนหน้านี้ จะสังเกตได้ว่าเนื้อหาในส่วนหน้าปลาย คือ พระราชธาธิบายเรื่องลักษณะบุญ เป็นเพียงเรื่องเดียวที่มีศักราชลงท้ายคือ จุลศักราช 1138 ปีวอกอัฐศก ตรง

กับ พ.ศ. 2319 และเรื่องของการแต่งตั้งเจ้านครคนเก่าให้กลับไปครองเมือง นครศรีธรรมราชแม้ไม่มีศักราชระบุ แต่เมื่อตรวจสอบกับพระราชพงศาวดาร แล้ว พบว่าเหตุการณ์นี้เกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2319 ส่วนพระราชโองการประกาศ เทพารักษ์ให้กำจัดปีศาจไม่มีการระบุศักราชไว้แต่อย่างใด

อย่างไรก็ตาม เนื้อหาทั้ง 3 เรื่องในสมุดไทยมีลักษณะการบันทึกที่แตกต่างกัน กล่าวคือพระราชโองการประกาศให้เทพารักษ์ให้กำจัดปีศาจบันทึกอยู่ในหน้าต้น บันทึกด้วยลายมือบรรจงแบบอาลักษณ์ ส่วนอีก 2 เรื่อง บันทึกอยู่ในหน้าปลาย บันทึกด้วยลายมือหวัดแกมบรรจง จึงมีลักษณะเป็นต้นร่าง และน่าจะบันทึกขึ้นในภายหลัง ดังนั้นปีที่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีประกาศพระราชโองการจึงควรพิจารณาใหม่อีกครั้ง

เนื้อหาของพระราชโองการประกาศเทพารักษ์ให้กำจัดปีศาจ กล่าวถึงความวุ่นวายว่าเกิดจากภูตผีปีศาจที่มาทำร้ายประชาชนจนล้มตาย ซึ่งเทวดาอารักษ์ไม่ยอมช่วยดูแล ดังความว่า “...ผีโป่งผีป่าปีศาจราชทูตทำร้ายอุบัติแก่ไพร่ฟ้าประชากรข้าทูลละอองฯ ผู้ไปมาภิจรการถึงแก่ชีวิตเป็นอันมาก ฝ่ายพระเสื่อเมืองพระทรงเมือง ภูมเทวดา อารักษ์เทวดา พฤษเทวดา อากาศเทวดา ก็ละเมินเสียไม่กำจัดปีศาจราชทูตอาสัญอาธรรมออกไปนอกขอบขันธเสมา...” สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจึงมีพระราชโองการให้พระเสื่อเมืองพระทรงเมือง ช่วยกันกำจัด “ปีศาจราชทูตอาสัญอาธรรม” ออกไปให้พ้นขอบขันธเสมา เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นภายในกรุงธนบุรีครั้งนั้นจึงน่าเป็นเหตุการณ์ที่ก่อให้เกิดความเสียหายในพระราชอาณาจักร เมื่อพิจารณาจากพระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) พบว่าในช่วง พ.ศ. 2311-2312 กรุงธนบุรีเกิดทุพภิกขภัยขาดแคลนเสบียงอาหาร อันเนื่องมาจากภัยสงครามคราวเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 รวมทั้งการเพาะปลูกข้าวประสบปัญหาอย่างหนัก ดังที่พระราชพงศาวดารระบุว่า “...จุลศักราช 1130 ปีชวดสัมฤทธิ์ศก ทอดพระเนตรเห็นอัญฎิกรวพะคนทั้งปวงอันถึงพิบัติชีพ ตายด้วยทุพภิกขะ โจระโรคะ ลุมกองอยู่ดูจหนึ่งว่าภูเขา แลเห็นประชาชนซึ่งลำบากอดอยากอาหาร มีรูปร่างดูจหนึ่งเปรตปีศาจพึงเกลียด...” (กรมศิลปากร 2542: 486) และใน

ปีเดียวกันนี้ผลผลิตข้าวยังไม่พอเพียงแก่ราษฎร สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี จึงให้บรรดาขุนนางทำนาปรังเพื่อเพิ่มผลผลิต ต่อมาใน พ.ศ. 2312 เกิดวิกฤตครั้งใหญ่ของกรุงธนบุรีคือเหตุการณ์หนูระบาดทำลายข้าว ดังที่พระราชพงศาวดารบันทึกไว้ว่า “...ครั้น ๕ เดือน ๕ หนูคะนองกินข้าวในยั้งฉาง และลักทรัพย์สิ่งของทั้งปวงเสีย จึงมีรับสั่งให้ข้าพสุทโธบาย และราษฎรตัก หนูมาส่งแก่กรมพระนครบาล หนูสงบหายไป...” (กรมศิลปากร 2542: 490) ความรุนแรงของหนูที่ระบาดในครั้งนี้น่าจะมีเป็นจำนวนมาก และลูกกลมเข้าไปถึงในพระราชวัง ดังที่กรมหลวงนรินทรเทวีทรงบันทึกถึงหนูที่เข้าไปกัด พระวิสูตรในพระราชวังกรุงธนบุรีไว้ว่า “...วิบัติหนูกัดพระวิสูตร รับสั่งให้ขีด ฎาบาล ชาญญุเบศร์ ฝรั่งคนโปรดทั้งคู่ให้เข้ามาไล่จับหนูได้ที่เสวยในทีเดียว...” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 2560: 84) ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (2560: 84) ทรงพระราชวิจารณ์ถึงเหตุการณ์นี้ไว้ว่าถือเป็นเรื่องอุบาทว์อย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นในกรุงธนบุรี

นอกจากหลักฐานฝ่ายไทยที่บันทึกไว้แล้ว หลักฐานต่างประเทศ เช่น ประวัติศาสตร์แห่งพระราชอาณาจักรสยาม และประวัติศาสตร์ไทยสมัย กรุงศรีอยุธยา ของ ฟร็องซัวส์ อองรี ตูรแปง (2560: 223) บันทึกเหตุการณ์ ในครั้งนั้นไว้ว่า

พ.ศ. 2312 พระองค์ได้ทรงแสดงถึงพระมหากรุณาธิคุณของ พระองค์ต่อประชาชนให้เป็นที่ประจักษ์ ความแห้งแล้งก่อให้เกิด ความอดอยากขาดแคลนอย่างมหาดศาล ซึ่งเป็นสถานการณ์ปกติ อย่างไม่เกิดขึ้นในภาวะสงคราม การงานหยุดชะงักลงชั่วคราวและ พวกขวานาก็สามารถทำนาได้เพียงเล็กน้อย

หนูตัวทำลายได้รุมสวาปามข้าวอย่างตะกรุมตะกรามในทันที ที่รวงข้าวสุก เมล็ดข้าวที่ถูกกัดกินได้ร่วงลงดิน พวกมันไม่สามารถ จะแสวงหา “พืชกินหัว” ซึ่งเป็นประเภทหนึ่งของเห็ดโคนหรือ หาวหัวมันที่มีขนาดพอให้คนคนหนึ่งกินได้พออิ่ม แมลงฝูงใหญ่พากัน

มารุมตอมซากศพจนทำให้อากาศมีดครึ้มและทำให้คนที่ยังมีชีวิตอยู่
ต้องทำสงครามต่อสู้กับแมลงเหล่านี้โดยไม่มีที่สิ้นสุด

ด้วยเหตุผลดังกล่าว จึงสันนิษฐานว่าพระราชโองการประกาศ
เทพารักษ์ให้กำจัดปีศาจ น่าจะประกาศราว พ.ศ. 2312 เพื่อประกาศให้
เทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำกรุงธนบุรีช่วยกันปราบปรามความวิบัติในครั้ง
นี้ นอกจากนี้ในทางคติความเชื่อของไทยถือว่าหนูเป็นสัตว์ไม่ดี โดยเฉพาะ
อย่างยิ่งหากหนูระบาดเข้ามารุกรานทำลายความเสียหายโดยไม่กลัวมนุษย์ ถือว่า
เป็น “อุบาทว์” อย่างหนึ่งแก่บ้านเมือง ดังที่ตำราอาถรรพ์ให้โหราศาสตร์ไว้ว่า
“หนึ่งหนูมิได้กลัวเกรง เล่นเลียวคถักนุ่งเครื่อง แลร้องจจกรอมตน” (ประชุม
จารีกวดพระเชตุพน 2554: 788) ซึ่งถือเป็นอุบาทว์พระเพลิงตามความ
เชื่อ ดังความว่า “อุบาทว์เท่านี้พระเพลิง ผู้เรื่องฤทธิเริง อำนาจสำแดงให้
เห็น เกิดแก่ผู้ใดอย่าเอยอื่น ใจสอยความเขญ จะถึงอย่าได้เบกษา” (ประชุม
จารีกวดพระเชตุพน 2554: 788) พระราชโองการฉบับนี้จึงน่าจะเขียนขึ้น
เพื่อใช้ในการประกาศพระราชพิธีอย่างใดอย่างหนึ่งที่จัดทำขึ้นเพื่อขับไล่
ความวิบัติอันเกิดจากหนูซึ่งเทียบได้กับผีหรือสิ่งชั่วร้าย ทั้งนี้เพื่อให้เกิดผล
ทางจิตใจแก่ประชาชนนั่นเอง

2. สถานะพระมหากษัตริย์ของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ที่ปรากฏในพระราชโองการ

ข้อความตอนต้นของพระราชโองการประกาศเทพารักษ์ให้กำจัด
ปีศาจ มีการระบุว่าสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีเป็นพระนารายณ์แบ่งภาค
ลงมา ดังนี้ “...๑ ด้วยพระนารายณ์แบ่งภาคจากเกษียรสมุทร มีภูซงค์เปน
อาสน์ มีลมาธิเป็นอาทิ มีจัตุปารศัลเป็นองค์ ทรงธาตุทั้งสี่เป็นอาวุธ มีศีล
ห้าเป็นปริโยสาน คือองค์พระอิศวรประสิทธิประสาทการแผ่นดิน เทพยเจ้า
ประชุมเชิญลงมาอุปถัมภ์ท้าวอัสจ้อธรรม...”

ข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นถึงสถานะของพระมหากษัตริย์ที่เปรียบ
เสมือนเทวราชาในฐานะพระนารายณ์ที่อวตารลงมาปราบยุคเข็ญ และยัง

สะท้อนความเป็น “พุทธราชา” ของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีอย่างเด่นชัด นับแต่การระบுவาทรงเพียบพร้อมไปด้วยสมาธิ และทรงมีคุณสมบัติที่ประกอบไปด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ได้แก่

1. “...จัดุปารศีลเป็นองค์...” จัดุปารศีล หมายถึง ปาริสุทธศีล 4 คือความประพฤติบริสุทธิ์ที่จัดเป็นศีล จัดอยู่ในศีลประเภทจาริตศีล ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้สำหรับพระภิกษุสงฆ์ มี 4 ประการคือ 1. ปาฏิโมกขสังวรศีล คือ ความสำรวมในพระปาฏิโมกข์ เว้นจากข้อห้าม ทำตามข้ออนุญาต ประพฤติเคร่งครัดในสิกขาบททั้งหลาย 2. อินทริยสังวรศีล คือ ความสำรวมอินทริย์ ระวังไม่ให้บาปอกุศลธรรมครอบงำเมื่อรับรู้อารมณ์ด้วยอินทริย์ทั้ง 6 3. อาชีวะปาริสุทธิศีล คือความบริสุทธิ์แห่งอาชีวะ เลี้ยงชีวิตโดยทางที่ชอบ และ 4. ปัจจัยสันนิสิตศีล คือศีลที่เกี่ยวกับการรับและการบริโภคใช้สอยปัจจัยเครื่องอาศัยของชีวิต (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) 2551: 240)

2. “...ทรงธาตุทั้งสี่เป็นอาวุธ...” ธาตุทั้งสี่ คือ ธาตุ 4 ได้แก่ 1. ปรฐวีธาตุ (ธาตุดิน) 2. อาโปธาตุ (ธาตุน้ำ) 3. เตโชธาตุ (ธาตุไฟ) และ 4. วาโยธาตุ (ธาตุลม) ในทางพระพุทธศาสนาสัมพันธ์กับกรรมฐานที่พิจารณาธาตุเป็นอารมณ์ เรียกว่า จตุธาตุวัตถาน เป็นการพิจารณาร่างกายว่าโดยแท้จริงแล้วประกอบไปด้วย ดิน น้ำ ไฟ ลม ประชุมกันอยู่ มิใช่ตัวตนของเราที่แท้จริง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) 2551: 153)

3. “...ศีลห้าเป็นปริโยสาน...” หมายถึง เบญจศีล 5 ข้อ ได้แก่ เว้นจากทำลายชีวิต เว้นจากถือเอาของที่เขามิได้ให้ เว้นจากประพฤตินิดในกาม เว้นจากพูดเท็จ และเว้นจากของมีนเมา

การอ้างหลักธรรมปาริสุทธศีล 4 และศีล 5 ย่อมแสดงว่าพระองค์ประกอบไปด้วยศีล ทั้งศีลที่เป็นข้อปฏิบัติของพระภิกษุสงฆ์และศีล 5 ที่เป็นศีลพื้นฐานสำหรับฆราวาส และยังตรงตามหลักทศพิธราชธรรมในข้อ 2 คือ “สัสถิ” ตลอดจนสะท้อนให้เห็นถึงการยกย่องพระเกียรติสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี

อย่างสูงสุดอีกด้วย เนื่องจากคัมภีร์วิสุทธิมรรคกล่าวถึงอานิสงส์ของศีลไว้ว่า เกียรติศัพท์อันงามของบุคคลผู้มีศีลสมบูรณ์ด้วยศัลยกรรมฟุ้งขจรไป และศีลยังเป็นบันไดไปสู่สวรรค์หรือนิพพาน อีกทั้งยังกล่าววาทศิลนามกว่าเครื่องประดับใดๆ ทั้งปวง ดังข้อความที่ว่า “...พระราชาทรงหลายผู้ทรงประดับแล้วด้วยแก้วมุกดาและแก้วมณี ไม่งามเหมือนนักรบรททั้งหลายผู้ประดับด้วยเครื่องประดับคือศีล...” (พระพุทธโฆสเถระ 2546: 13-15)

ข้อความต่อมาในพระราชโองการระบุว่าสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงเปรียบเสมือนพระอิศวรที่มา “...ประสิทธิประสาทการแผ่นดิน...” ซึ่ง “...เทพเจ้าประชุมเชิญลงมาอุปัฏฐากอวาล์จอาธรรม...” และในตอนท้ายกล่าวว่าหากเทวดาอารักษ์ไม่ตั้งใจทำหน้าที่ในการดูแลบ้านเมือง สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจะทรงใช้พระเวทมนตร์แห่งพระอิศวรสังหารเสีย ดังข้อความที่ว่า “...ประการหนึ่งจะฆ่าเสียด้วยพระเวทพระมนตร์ของพระสยามภูญาณ ให้ถึงแก่ชีวิตตามโองการพระอิศวรเป็นเจ้า...” การอ้างสถานะพระมหากษัตริย์ในฐานะเทพเจ้าสูงสุดคือพระอิศวร ซึ่งมีหน้าที่ปราบปรามยุคเชิญของโลก จึงสอดคล้องกับพระราชภารกิจของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ในการปราบปรามข้าศึกและฟื้นฟูราชอาณาจักร ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งคือ การระบุสถานะของพระมหากษัตริย์ที่เป็นทั้งพระนารายณ์ พระอิศวร และพระพุทธเจ้า ที่ปรากฏในพระราชโองการ เป็นคติที่สืบเนื่องมาจากครั้งกรุงศรีอยุธยาที่ถือว่าพระมหากษัตริย์เป็นเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์รวมทั้งพระพุทธเจ้า ดังเช่นในเรื่องยวนพ่ายโคลงตันที่ขอพระเกียรติสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงเป็นเทพเจ้า 11 พระองค์ที่อวดารลงมาปราบยุคเชิญและมีสถานภาพเป็นดังพระสรพษณ์คือพระพุทธเจ้า (ลิลิตยวนพ่าย 2517: 2) สถานะของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี จึงเหนือกว่าเทพารักษ์หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำเมือง การแสดงออกในพระราชโองการจึงไม่มีการอ้อนวอนขอพรแต่อย่างใด หากใช้ความเป็นเทพเจ้าสูงสุดบังคับบัญชาเทพารักษ์ทั้งปวง ซึ่ง นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2550: 232-235) วิเคราะห์ไว้ว่าสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงแสดง “อาณาบารมีส่วนพระองค์” ในการปราบปรามเหล่าเทพารักษ์

เพื่อเป็นเครื่องเพิ่มพูนและแสดงพระราชอำนาจกับไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินอีก
ทางหนึ่ง

การยอพระเกียรติในลักษณะดังกล่าว ยังปรากฏให้เห็นในวรรณคดี
สมัยธนบุรีอีก 2 เรื่อง คือ โคลงยอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี ของ นาย
สวน มหาตเล็ก ที่กล่าวสรรเสริญไว้ว่าทรงประกอบด้วยพระฤทธิ พระสติ
และมีสมาธิ อีกทั้งเป็นพระนารายณ์ที่แบ่งภาคเพื่อมาเป็นพระพุทธรูปเจ้าที่
บำเพ็ญโพธิญาณ ดังนี้

๑ บุญพระภูวนารถเกล้า	จักรวาล
ทรงฤทธิเดโชญาณ	เชี่ยวชาญ
พระสติวิทยาญาณ	ขยันยอด ชนแฮ
ทรงสมาธิล้น	แหล่งหล้าฤสมอ ฯ
๑ เสมอองค์หริรักษ์เรื่อง	รงค์รุท
ลลวงพาหนะครุฑ	สู่หล้า
ฤจรรจากเกษียรสมุทร	มาทวีป นี้แฮ
เนื้อหน่อพุทธพงศ์กล้า	ก่อสร้างโพธิญาณ ฯ

(กรมศิลปากร 2539: 277)

ส่วนวรรณคดีอีกเรื่องหนึ่งคือ นิราศพระยามหานุภาพไปเมืองจีน หรือ
นิราศกวางตุ้ง ยังได้นำหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาใช้ในความเปรียบเป็น
เครื่องทรงพระมหากษัตริย์ เพื่อสื่อสารว่าสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงเป็น
กษัตริย์ผู้ประพฤดิธรรม ดังคำประพันธ์ที่ว่า

เอาพระไตรลักษณ์ทรงเป็นมงกุฎ	กึ่งามสุดยอดฟ้าสุธาสุวรรณคิ
เอาพระศีลสุจจริตในกิจธรรม	เป็นสุวรรณเนาวรัตน์สังฆาล
เอาพระวิมุติธรรมเป็นคันทันตร	เอาพระลัจเป็นระไปไพศาล
ล้วนเครื่องศีลวัตรอันชัชวาล	พระอุเบกขาญาณเป็นธารกร
เอาพระไวปัญญาเป็นอาวุธ	ตัดวิมุติสงสัยแล้วสั่งสอน
สว่างแจ่มกว่าแสงทินกร	สถาवरทั่วโลกแลงาม

(กรมศิลปากร 2539: 382)

ต้นร่างเรื่องตั้งเจ้านครเป็นพระยาประเทศราช

ต้นร่างเรื่องตั้งเจ้านครเป็นพระยาประเทศราช มีเนื้อความกล่าวถึงการแต่งตั้งเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) ขึ้นเป็นเจ้าประเทศราช เดิมเจ้านครผู้นี้เป็นหลวงนายสิทธิ ปลัดเมืองนครศรีธรรมราช ต่อมาเมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียแก่ข้าศึกจึงตั้งตัวเป็นเจ้า ต่อมาสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรียกกองทัพไปปราบชุมนุมเจ้านครเมื่อ พ.ศ. 2312 ได้นำตัวเจ้านครมารับราชการที่กรุงธนบุรี และตั้งให้พระเจ้าหลานเธอ เจ้านราสูริยวงศ์ ครองเมืองนครศรีธรรมราช จนกระทั่งเมื่อเจ้านราสูริยวงศ์สิ้นพระชนม์ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี จึงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้านคร (หนู) เป็นพระเจ้านครศรีธรรมราชเมื่อ พ.ศ. 2519 (กรมศิลปากร 2542: 492-493, 521) โดยมีฐานะเป็นเจ้าประเทศราชของกรุงธนบุรี ดังปรากฏหลักฐานในต้นร่างฉบับนี้ และเนื่องจากต้นร่างเรื่องตั้งเจ้านครมีข้อความไม่มากนัก อีกทั้งเนื้อความพระราชโองการแต่งตั้งฉบับเต็มได้มีการตีพิมพ์เผยแพร่แล้วในหนังสือชุดประชุมพงศาวดารผู้เขียนจึงตั้งข้อสังเกตไว้ดังนี้

1. ในต้นฉบับมีการเว้นที่สำหรับพระนามที่จะคิดขึ้นในภายหลัง ดังข้อความที่ว่า “...พระนามชื่อ เป็นพระยาประเทศราชรับราชการผ่านแผ่นดินเมืองนครศรีธรรมราชเหมือนอย่างกรุงกำแพงราชธานี...” แสดงให้เห็นชัดว่าเอกสารเป็นต้นร่าง สำหรับพระนามเต็มปรากฏในสำเนาภูก่อเรื่องตั้งพระเจ้านครศรีธรรมราชครั้งกรุงธนบุรีคือ “พระเจ้าชัตติยราชนิคมสมมุติมหาลสวรรย เจ้านครศรีธรรมราช” (กรมศิลปากร 2545: 111)

2. สาเหตุสำคัญที่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งพระเจ้านครศรีธรรมราช ในต้นร่างระบุไว้ว่า

เมื่อพิจารณาดูพระนครศรีอยุธยาเสียแก่พม่าข้าศึกแล้ว ฝ่ายกรมการเมืองๆ นคร ทาที่พึ่งไม่ ยกปลัดเมืองขึ้นผ่านแผ่นดินเป็นเจ้าพิภพ ก็ได้พึ่งพาอาศัยลัทธิประยุทธ์ชิงชัย ชนะแขกข้าศึก ถ้าหาไม่ชิดทสมมาจะลำทรามเป็นไป ความชอบมีอยู่กับแผ่นดิน ฝ่าย

ศักดิ์ฤกษ์ภูพานุภาพคงชัตติยะราชผู้หนึ่ง บัดนี้ธิดาก็ได้ราชโอรส ฝ่าย
พระยานครก็ได้ไปตามเสด็จฯ ช่วยทำการยุทซึ่งชัยเขมรพม่าข้าศึก

(พระราชโองการประกาศเทพารักษ์ให้กำจัดปีศาจ
จ.ศ. 1138 เลขที่ 16)

จากข้อความข้างต้นอธิบายได้ว่า เจ้านครศรีธรรมราช (หนู) เคย
รวบรวมหัวเมืองภาคใต้ร่วมกันต่อสู้กับแขกมลายู ในช่วงหลังเสียกรุงครั้งที่
2 ถือว่ามีความชอบต่อแผ่นดินที่ช่วยรักษาหัวเมืองทางภาคใต้เอาไว้ ตลอด
จนเจ้านคร (หนู) ได้ตามเสด็จไปในการศึกสงครามอีกหลายครั้ง ประเด็น
หนึ่งที่น่าสนใจในต้นร่างคือ ธิดาของเจ้านคร (หนู) ได้มีพระราชโอรสซึ่งนับ
เป็นความดีความชอบอย่างหนึ่ง ซึ่งธิดาของเจ้านคร (หนู) คือ กรมบริจาภักดี
ศรีสุตารักษ์ (เจ้าจอมมารดาฉิม) พระสนมเอกในสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี
ส่วนพระโอรสที่กล่าวถึงคือ สมเด็จพระเจ้าฟ้าชายทัศพงศ์ (ภายหลังถูกลดพระ
ยศเป็น พระองค์นรินทร์) ขณะนั้นมีพระชันษาได้ขวบเศษ พระบาทสมเด็จพระ
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชวิจารณ์ไว้ว่าสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี
มีพระราชประสงค์ให้เจ้าฟ้าทัศพงศ์ ผู้เป็นพระราชโอรสของพระองค์ และ
เป็นหลานตาของเจ้านคร (หนู) ได้ครองเมืองนครศรีธรรมราชในภายหลัง
จึงทรงตั้งเมืองนครศรีธรรมราชให้เป็นเมืองประเทศราช (กรมศิลปากร
2545: 83)

อย่างไรก็ตาม ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
มหาราช ได้ลดบรรดาศักดิ์พระเจ้านครศรีธรรมราชลงเหลือเพียงยศ
เจ้าพระยานคร และต่อมาได้โปรดเกล้าฯ ให้พ้นจากตำแหน่ง ให้เข้ามารับ
ราชการในกรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. 2327 และตั้งเจ้าพิศ ซึ่งเป็นบุตรเขยเจ้านคร
เป็นเจ้าพระยานครศรีธรรมราช ปกครองเมืองสืบต่อมา (เจ้าพระยาทิพากร
วงศ์ 2526: 55)

พระราชานิบายเรื่องลักษณะบุญ

พระราชานิบายเรื่องลักษณะบุญ เป็นพระราชนิพนธ์สมเด็จพระเจ้า

กรุงธนบุรีที่ทรงเรียบเรียงเมื่อวันอาทิตย์ เดือน 3 ขึ้น 4 ค่ำ จุลศักราช 1138 ปิวอกอัฐศก (พ.ศ. 2319) เนื้อหากล่าวถึงหลักธรรมและวิธีเจริญกรรมฐาน แสดงให้เห็นถึงความสนพระราชหฤทัยทางกรรมฐานของพระองค์ ซึ่งพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) กล่าวว่า หลังจากงานพระศพสมเด็จพระเทพามาตย์ พระราชชนนี สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เสด็จพระราชดำเนินไปบำเพ็ญพระกรรมฐาน ณ พระอุโบสถวัดบางยี่เรือ (วัดอมรินทราราม) เมื่อวันจันทร์ เดือนอ้าย ขึ้น 8 ค่ำ จุลศักราช 1138 (กรมศิลปากร 2542: 521) ดังนั้นเรื่องลักษณะบุญจึงเป็นพระราชนิพนธ์ที่ทรงแต่งขึ้นหลังจากเสด็จไปบำเพ็ญพระกรรมฐานแล้วเป็นระยะเวลา 2 เดือน

หลักธรรมในพระราชธาธิบายเรื่องลักษณะบุญเป็นข้อหลักธรรมที่เน้นไปในด้านศีล และวิธีเจริญพระวิปัสสนากรรมฐานสำหรับพระภิกษุ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงกล่าวถึงลักษณะของบุญว่าเริ่มจากการตระหนักถึงภัยในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต รวมทั้งมีความรู้สึกเกลียด อาย หน่าย และกลัวต่อบาป แต่ต้องรู้จักกำจัดโลภะ โทสะ โมหะ ราคะ เพื่อรักษาสิกขาบทไว้มั่นคง แล้วทรงอธิบายถึงลักษณะของการรักษาศีล 3 ประเภท และลักษณะบุญมีองค์ 3 ประการ ดังความว่า

อันลักษณะจะรักษาศีลมีองค์ 3 จำพวก จำพวกหนึ่งเป็นบุญ สองจำพวกเป็นบาปๆ รักษาศีลจำพวกหนึ่ง ดังใคร่รู้กินแต่หญ้าหาปานาติปาตมิได้เป็นอาทิ มีมุทุเป็นที่สุด จำพวกหนึ่งมิได้ตัดใจให้เป็นบุญ มีอับตอันน้อยอันใหญ่เป็นต้น มีจิตุปราชิกเป็นที่สุด สองจำพวกนี้ตายไปสู่อบายภูมิ

ซึ่งลักษณะเป็นบุญมีองค์ 3 ประการ ประการหนึ่งได้บุญไปในอดีต ในอนาคต ในปัจจุบัน ประการหนึ่งได้แต่บุญแต่อนาคต แต่ปัจจุบัน ประการหนึ่งได้บุญแต่อนาคต อันซึ่งได้บุญแต่อนาคตนั้น ตนรักษาศีลมิได้เอื้อเพื่อปัจจุบันขัดสน ตายไปได้แต่อนาคต ซึ่งตนรักษาสิกขาบทเป็นกลางหาไว้คอย่างให้โลกทั้งปวงไม่ แต่โลกวิสัยศรัทธา

ทำบุญด้วย ได้สมบัติในปัจจุบัน ตายไปได้กุศลในอนาคต และซึ่งตน
รักษาศีลไว้คอยอย่างเป็นอันดี โลกทั้งปวงศรัทธาได้สมบัติในปัจจุบัน
ตายไปได้อนาคต ซึ่งอย่างตนทำไว้นั้นก็ตามส่งไปในอดีตภายหลัง

(พระราชโองการประกาศเทพารักษ์ให้กัจจตปิศาจ
จ.ศ. 1138 เลขที่ 16)

ลักษณะการรักษาศีล 3 ประการในพระราชนิพนธ์ ตรงกับหลักอุโบสถ
3 ในพระสุตตรอุโปสถสูตร พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ดิกนิบาต ซึ่งเป็น
พระสุตตรที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนแก่นางวิสาขา อุโบสถ 3 ประกอบไปด้วย 1.
โคपालอุโบสถ คือการรักษาศีลด้วยความโลภ ที่คิดแต่จะหาของกินต่างๆ
ในแต่ละวัน เหมือนกับคนเลี้ยงโคที่คิดหาแหล่งอาหารให้โคในแต่ละวัน 2.
นิคัณฐอุโบสถ คือการรักษาศีลแบบพวคนิครนถ์ เช่น ตั้งใจว่าจะไม่ทำร้าย
สัตว์ที่อยู่ในระยะไกลในแต่ละทิศเป็นระยะร้อยโยชน์ แต่ฆ่าสัตว์ที่อยู่ใกล้
หรือการรักษาศีลโดยฉีกเสื้อผ้าออกทุกชิ้น ประกาศตัดขาดจากญาติพี่น้อง
ว่าไม่มีความเกี่ยวข้องต่อกัน ซึ่งในความเป็นจริงแล้วผู้ที่ถือศีลยังรู้จักญาติ
พี่น้องอยู่ การถือศีลแบบนี้ถือว่าเป็นมุสาวาท 3. อริยอุโบสถ คือการรักษาศีล
ให้จิตใจผ่องแผ้วด้วยความพยายาม เป็นการรักษาศีลของพระอริยสาวก
ศีลทั้ง 3 นี้ พระพุทธองค์ตรัสว่าศีลแบบโคपालอุโบสถและนิกัณฐอุโบสถ
มีอานิสงส์ไม่มาก และไม่รุ่งเรือง (สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ผู้
รวบรวม 2549: 316-318) ตรงกับเนื้อความในพระราชนิพนธ์ระบุว่ามีการ
รักษาศีลสองจำพวกที่เป็นบาป คือพวกที่เหมือนโคกินหญ้า และพวกที่ไม่
น้อมนำจิตใจ (ตัดใจ) ให้เป็นบุญ

ส่วนลักษณะบุญ 3 ประการ สันนิษฐานว่าตรงกับหลักธรรมในข้อศีล
3 ระดับในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้แก่ หินศีล มัชฌิมศีล และปณีตศีล (พระพุทธ
โฆสเถระ ม.ป.ป.: 57-58) เนื่องจากเนื้อหาในพระราชนิพนธ์กล่าวถึงผลบุญ
อันเกิดจากการรักษาศีล 3 รูปแบบ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. “...อันซึ่งได้บุญแต่อนาคตนั้น ตนรักษาศีลมิได้เอื้อเพื่อปัจจุบัน

ชัดเจน ตายไปได้แต่อนาคต...” น่าจะตรงกับ หินศิลา ซึ่งเป็นศิลาที่บุคคลรักษาด้วยความเพียรและปัญญาอันต่ำช้า เพราะปรารถนาให้มียศ หมายว่าจะยกเป็นข้ออ้างข่มผู้อื่นว่าตนมีศีล ศีลระดับนี้มีประโยชน์เพียงทำให้ได้สมบัติในภพนี้เท่านั้น

2. “...รักษาสิกขาบทเป็นกลางหาไฉยค้อย่างให้โลกทั้งปวงไม่ แต่โลกวิสัยครุฑาทำบุญด้วย ได้สมบัติในปัจจุบัน ตายไปได้ทุกผลในอนาคต...” ตรงกับ มัชฌิมศีล คือศีลระดับกลาง เป็นศีลที่บุคคลรักษาเพื่อจะให้เป็นบุญ ศีลระดับกลางมีอานิสงส์นำไปสู่รักษาศีลเป็นสวาก และพระปัจเจกพุทธเจ้า

3. “...แลซึ่งตนรักษาศีลไฉยค้อย่างเป็นอันดี โลกทั้งปวงครุฑาได้สมบัติในปัจจุบัน ตายไปได้อนาคต ซึ่งอย่างตนทำไว้นั้นก็ตามส่งไปในอดีตภายหลัง...” ตรงกับ ปณิตศีล เป็นศีลในขั้นสูง เพราะมีจุดหมายสูงสุดในการละบาป ประโยชน์ของศีลขั้นสูงคือสามารถยังสัตว์โลกให้พ้นจากสังสารวัฏได้ถือเป็นประโยชน์สูงสุด

เนื้อหาในส่วนต่อมา ทรงกล่าวถึงองค์ 4 ประการของการรักษาสิกขาบท คือ รักษาศีล จำศีล ครองศีล และสำรวมศีล ถ้าหากผู้ใดปรารถนาจะรักษาสิกขาบท เพื่อจะให้ได้บุญและฤทธิ์ให้เรียนพระกรรมฐาน 40 ซึ่งมีอานาปานสติเป็นหลักใหญ่ที่สุด ดั่งเนื้อความที่ว่า “...ถ้าบุคคลผู้ใดรักษาสิกขาบทได้เป็นแท้ อุตส่าห์สำรวมเพื่อจะให้บุญยิ่ง กอปรไปด้วยฤทธิ์ ก็ให้ฟังเรียนพระกรรมฐาน 40 มีพระอานาปากรรมฐานเป็นพญา ให้ดูเอาพิธี ซึ่งมีอยู่ในห่อหลวงนั้นเถิด...” คำว่า กรรมฐาน หมายถึง ที่ตั้งแห่งการงาน ในที่นี้หมายถึงการงานทางจิต กรรมฐาน 40 ที่ทรงอ้างไว้ในพระราชนิพนธ์คือการเจริญกรรมฐาน 40 วิธี ซึ่งขึ้นอยู่กับจริตอัธยาศัยผู้เจริญกรรมฐาน แต่กรรมฐานที่มีอานิสงส์มากซึ่งพระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญไว้คือ “อานาปานสติ” เป็นการตั้งสติกำหนดลมหายใจ คือให้มีสติอยู่ที่ลมหายใจ (วคิน อินทสระ 2557: 132) สอดคล้องกับเนื้อความในพระราชนิพนธ์ที่ระบุว่า “พระอานาปากรรมฐานเป็นพญา” เนื่องจากพระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญและปฏิบัติ

อยู่เสมอ เป็นกรรมฐานที่ไม่ต้องจัดหาอุปกรณ์มาปฏิบัติ ต่างจากกรรมฐานประเภทกสิณ (วัตถุอันจูงใจให้จิตไม่ฟุ้งซ่าน เช่น ดิน น้ำ ไฟ) หรืออสุภะ (การพิจารณาซากศพ) ที่ต้องจัดหาอุปกรณ์ อีกทั้งการเจริญอานาปานสติยังเป็นพื้นฐานที่ทำให้ได้ฌานในชั้นสูงสุดระดับที่ 5 คือปัญจฌานอีกด้วย (ทองสุข ทองกระจ่าง ม.ป.ป.: 69)

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ทรงกล่าวถึงการเจริญอานาปานสติที่จะส่งผลต่อความละเอียดของลมหายใจในแต่ละชั้นไว้ว่า

ประการซึ่งภาควิมิพระกรรมฐานนั้น เป็นอัปปมาโณหารู้ที่จะประมาณไม่ เกลือกเจ้ากุกุลบุตรสำรวจเป็นอันดี เกิดน้ำจิตกลางพัด อัสสาสะ ปัสสาสะ เดินเป็นสุขุม อดิสุขุม อนิจจลาสุขุม ฝ่ายเจ้ากุกุนั้นไม่รู้ก็จะฆ่าอัสสาสะ ปัสสาสะนั้นเสีย ก็จะเสียทีไป ให้ประคองไว้ตามอัสสาสะ ปัสสาสะ นั้นขึ้นไปเกิด เป็นภาควิมิพระกรรมฐานอยู่แล้ว อันลักษณะวาโยสุขุมเดินเข้า เดินออก แแรงตรง แต่เท่าว่าพาหาซ้ายขวาเคียรคางกายมิได้ไหว อันซึ่งลมอดิสุขุมเดิน แน่นิ่งน้อยดีขึ้นกว่านั้นแล ซึ่งลมอนิจจลาสุขุมเดิน แน่นแน่วละเอียดสุดตาโลกทั้งปวงๆ เรียกว่านิสสवाद แลซึ่งวาโยตั้งนี้มีแกโยคาวจรเจ้าพระองค์ใด พระองค์นั้นมีบุญให้ไต่ตามอัสสาสะ ปัสสาสะ ขึ้นไป ก็จะมีพบอุกะ พบปฏิภาค ปฐมฌาน トラบเท่าปัญจฌานเป็นที่สุด

(พระราชโองการประกาศเทพารักษ์ให้กัจจิตปิศาจ
จ.ศ. 1138 เลขที่ 16)

การกำหนดรู้ลมหายใจที่กล่าวถึงในพระราชนิพนธ์ ตามหลักอานาปานสติระบุว่าเมื่อใจและกายยังไม่สงบ ลมหายใจจะหยาบ แต่หากเมื่อสงบลงแล้วลมหายใจจะเริ่มละเอียดขึ้น โดยมีอยู่ 3 ระดับ คือ ชั้นแรกคือ สุขุม คือลมหายใจที่ละเอียดที่เกิดจากการระลึกถึงลมหายใจเข้าออก ชั้นต่อมาคือ อดิสุขุม คือลมหายใจที่เกิดจากการเพียรภาวนาต่อจากชั้นแรก มีความละเอียดกว่าลมหายใจในระดับสุขุม และชั้นสุดท้ายคือ อนิจจลาสุขุม

(หรือ อนิจจาตีสุขุม) เป็นลมหายใจที่ละเอียดสุด ถ้าหากเจริญภาวนามากขึ้น ลมหายใจจะมีความละเอียดราวกับไม่มีลมหายใจเรียกว่า “นิสสวาท” และเมื่อเพียรภาวนาต่อไปจะพบนิมิต คือ เครื่องหมายสำหรับให้จิตกำหนดในการเจริญกรรมฐาน ในขั้นอุคคหนิมิต (นิมิตที่เกิดขึ้นทางตา) และปฏิภาคนิมิต (นิมิตที่เกิดขึ้นทางใจ) ซึ่งเมื่อเกิดปฏิภาคนิมิตแล้วก็จะส่งผลต่อการทำสมาธิซึ่งจะเป็นพื้นฐานของการบำเพ็ญภาวนาจนกระทั่งได้ฌานต่อไป เนื้อความในพระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีในตอนนี้มี ความคล้ายคลึงกับเนื้อหาในคัมภีร์วิสุทธิมรรคในตอนที่ว่าด้วยการเจริญ อานาปานสติ ดังนี้

เมื่อพระโยคภาพรมีสติปัญญาระลึกพิจารณาซึ่งลมหายใจออก เข้ายาวก็ดี ระบายออกเข้าสั้นก็ดี โดยอาการฉะนี้ สุขุม ลมนั้นก็จะเป็นลมสุขุมละเอียด เมื่อลมเป็นลมสุขุมละเอียดแล้ว ก็จะมีบังเกิดความปรารถนารักใคร่ในการอันเพียรภาวนาต่อไป สุขุมตร ลมนั้นละเอียดเข้ากว่าแต่ก่อน ชื่อว่า อติสุขุม แต่นั่นก็พึงเพียรพิจารณาลม อติสุขุมจำเริญพระกรรมฐานสืบไป ปาโมชช อูปปชชติ อันว่าตรุม ปิตักก็บังเกิดอ่อนๆ ด้วยภาวนาจิต เมื่อพระโยคภาพรมจำเริญภาวนา จิต แลได้ปราโมทย์ปิตีอ่อนๆ ดังนี้ แล้วลมนั้นก็ยิ่งละเอียดกว่า เก่า ลมอันปรากฏในขณะนั้น ก็ได้ชื่อว่าอนิจจาตีสุขุมบังเกิดแก่พระโยคภาพร ครั้นเพียรพิจารณาต่อไปด้วยอาการดังนั้น อันว่าอุคคหนิมิตแลปฏิภาคนิมิตก็บังเกิด

(พระพุทธโฆสเถระ ม.ป.ป.: 411)

ด้วยเหตุนี้จึงสันนิษฐานว่าแหล่งข้อมูลในการศึกษาพระกรรมฐานของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีมีที่มาจากคัมภีร์พระวิสุทธิมรรค ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่แพร่หลายมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ดังเห็นได้จากในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ปรากฏชื่อคัมภีร์พระวิสุทธิมรรคว่าเป็น 1 ในรายชื่อคัมภีร์ที่พระราชทานไปยังลังกา (สมเด็จพระยาตำราภานุภาพ

2553: 188) และในสมัยธนบุรีปรากฏหลักฐานว่ามีการนิมนต์พระเทพกวีไปเมืองกัมพูชา และพระพรหมมุนีไปนครศรีธรรมราช (กรมศิลปากร 2539: 524) เพื่อเชิญคัมภีร์พระวิสุทธิมรรคมาตรวจสอบชำระใหม่ที่กรุงธนบุรี จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีมิได้ทรงศึกษาพระกรรมฐานในเชิงปฏิบัติเพียงอย่างเดียว หากแต่ทรงศึกษาค้นคว้าและเรียบเรียงขั้นตอนปฏิบัติมาพระราชทานสอนพระสงฆ์ให้ปฏิบัติตาม และในตอนท้ายของพระราชนิพนธ์นี้กล่าวว่าหากพระภิกษุที่ยังศึกษาไม่เข้าใจในรายละเอียดให้ไปอ่านตำรากรรมฐานอีกฉบับหนึ่งในหอหลวง* พระราชาธิบายฉบับนี้จึงแสดงให้เห็นว่าสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงศึกษาค้นคว้าพระกรรมฐานอย่างลึกซึ้งและแตกฉาน จนสามารถเรียบเรียงออกมาเป็นพระราชนิพนธ์ใช้สำหรับสั่งสอนพระสงฆ์ได้ ทั้งนี้ น่าจะมีสาเหตุสำคัญมาจากความพยายามในการปกครองและควบคุมสถาบันสงฆ์ที่วุ่นวายหลังจากเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 และสาเหตุอีกประการหนึ่งคือในช่วงปลายรัชกาลฐานอำนาจของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีมีความเสื่อมลงอย่างเห็นได้ชัดเนื่องจากบรรดาขุนนางคนสนิทที่พระองค์ส่งไปปกครองตามหัวเมืองเหนือถึงแก่กรรม และหลังจากศึกอะแซหุ่่นก็ พ.ศ. 2318 มีการกวาดต้อนผู้คนลงมาจากหัวเมืองเหนือ ทำให้เป็นการเพิ่มกำลังคนให้แก่ขุนนางส่วนกลาง ดังเช่น เจ้าพระยาจักรี (ทองด้วง) แทนกลุ่มขุนนางคนสนิทของพระองค์ ดังนั้นการสนพระราชหฤทัยในเรื่องกรรมฐานจึงเป็นการเสริมอำนาจารมีส่วนพระองค์เพื่อสร้างภาพลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา จนเป็นเหตุให้หลักฐานยุคหลังกล่าวหาพระองค์ว่ามีพระสติวิปลาสในทางที่ผิดใฝ่กรรมฐานมากเกินไป ซึ่งถือว่าเป็นผิดจากแบบแผนความประพฤติของพระมหากษัตริย์สมัยอยุธยา (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2550: 378-381)

---

* สันนิษฐานว่าตำราในหอหลวงที่อ้างถึงคือสมุดข่อยตำราพระกรรมฐานของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ที่เก็บรักษาไว้ ณ วัดราชฤทธิฐานราชวิหาร (วัดเงิน) ซึ่ง ไพโรจน์ โพธิ์ไทร ได้ถ่ายทอดคำอ่านเฉพาะอักษรไทย ภาษาไทย ไว้ในศิลปวัฒนธรรม ปีที่ 6 ฉบับที่ 9 (กรกฎาคม 2528) (ดูในไพโรจน์ โพธิ์ไทร 2555: 303-326)

บทสรุป

เอกสารสมัยธนบุรีเรื่องพระราชโองการประกาศเทพารักษ์ให้ก่จัดปีศาจ สะท้อนให้เห็นถึงพระราโชบายของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีในด้านศาสนาที่มีความเด่นชัดมากที่สุด (ยกเว้นต้นร่างเรื่องตั้งเจ้านครเป็นพระยาประเทศราช ซึ่งเป็นเรื่องการจัดการปกครองหัวเมืองประเทศราช) นับตั้งแต่การประกาศสถานะของพระองค์ในพระราชโองการที่ระบุว่าทรงเป็นพระนารายณ์ พระอิศวร และพระพุทเจ้า ที่มีอำนาจในการบังคับสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ ดังเช่น พระเสื้อเมือง พระทรงเมือง และเทพยดาต่างๆ ตลอดจนทรงปฏิบัติกรรมฐาน และทรงเรียบเรียงหลักการปฏิบัติออกมาเป็นพระราชอาธิบายเรื่องลักษณะบุญเพื่อสั่งสอนพระภิกษุสงฆ์ อาจกล่าวได้ว่าพระราชอาธิบายเรื่องนี้ คือหลักฐานชิ้นหนึ่ง que แสดงให้เห็นถึงความพยายามในการสร้างภาพลักษณ์ของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีในช่วงปลายรัชกาล โดยทรงเป็นผู้ประพฤติและปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัดและจริงจัง ต่างจากกษัตริย์สมัยกรุงศรีอยุธยา และแสดงให้เห็นถึงการสร้างบุญบารมีเฉพาะพระองค์ที่เหนือกว่าฝ่ายพุทธจักรและอาณาจักรอย่างแท้จริง

ภาคผนวก คำปริวรรตและคำอ่าน

หน้าต้น: พระราชโองการให้เทพารักษ์ก่จัดปีศาจ

หน้า/บรรทัด	คำปริวรรต
1/1	๑ ด้วยพระนารายณ์แบ่งภาคยจากกระเศียรสมุท มีพุช
1/2	ซงคเปนอาศน มีสมารเปนอาทิ มีจัดปารศีลเปนองค ทรง
1/3	ธาตทั้งสี่เปนอาวทร มีศีลห้าเปนปริโยสาน คือองคพระ
2/1	อิศวรปรัลธิปรัสราทการแผ่นดิน เทพยเจ้าประขุม
2/2	เชิญลงมาอุบ้คอุปีทวอสังอารรม บัดนี้แจ้งลงมาว่า
2/3	ผีโป่งผีป่าปีศาจราชหุดทำร้ายอุบ้คแก้ไฟรฟ้าประชาก
3/1	ข้าทูลออกฯ ผู้ไปมาภิจราชการถึงแกชีวิตรเปนอันมาก
3/2	ฝ่ายพระเสื้อเมืองพระทรงเมือง กุมเทวดา อารักษเท
3/3	วตา พฤกษเทวดา อากาศเทวดา ก็ละเมินเสียไม่ก่า

หน้า/บรรทัด

คำปริวรรต

4/1	จัดปีศาจราชทูตอาสาธรรมออกไปนอกขอบชั้นธเสมา
4/2	ครั้งนให้ลงโทษยังหมีได้มีกฎหมายขึ้นไปให้ยกไว้ แต่
4/3	นี้สืบไปเมื่อนำให้พระเลื้อเมืองพระทรงเมือง ภูมเทวดา
5/1	อารักษ์เทวดา พฤกษเทวดา อากาศเทวดา อุบัติปีศาจอา
5/2	สัจอาสาธรรมออกไปนอกขอบชั้นธเสมา อย่าให้จุลจาล
5/3	ข้าทูลอองฯ ไพรฟ้าประชากรแต่สักอัน ถ้าแลพระเลื้อ
6/1	เมืองพระทรงเมือง ภูมเทวดา อารักษ์เทวดา พฤกษเทวะ
6/2	ดา อากาศเทวดา หมีเปเนใจช่วยการแผ่นดิน คบมี
6/3	พาลทำร้ายแก่ข้าทูลอองฯ สมณพราหมณาไพรฟ้าประชากร
7/1	ใส่ กงให้ลงโทษขับเสียดจากราชนิเวศ ออกไปอยู่นอก
7/2	ขอบชั้นธเสมา ปรการหนึ่งจฉำเสียดด้วยพระเวทพระมนตร
7/3	ของพระสมมภูวญาณ ให้ถึงแก่ชีวิตรตามโองการพระ
8/1	อิศวรเปนเจ้า แลให้พระเลื้อเมืองพระทรงเมือง พระภูมิ
8/2	อารักษ์เทวดา พฤกษเทวดา อากาศเทวดา จงเปเนใจอะ
8/3	ภิบาลรักษข้าทูลอองฯ ผู้รั้งกรมการสมณพราหมณะนาร
8/4	ชาราชภูร จึงงได้อยู่ราชานบ้านเมืองเปนครุตามรับสั่ง ๑-

คำอ่าน

(1/1) ๑ ด้วยพระนารายณ์แบ่งภาคจากเกษียรสมุทร มีภู (1/2) ชงค์เปเน
 อาสน์ มีสมาธิเป็นอาทิ มีจิตุปารศีล* เป็นองค์ ทรง (1/3) ธาตุทั้งสี่** เป็น
 อาวุธ มีศีลห้าเป็นปริโยสาน คือองค์พระ (2/1) อิศวรประสิทธิประสาทการ
 แผ่นดิน เทพยเจ้าประชุม (2/2) เชิญลงมาอุปัฏฐากอาสาธรรม บัดนี้
 แจ้งลงมาว่า (2/3) ฝิโปงฝิปปาปีศาจราชทูตทำร้ายอุบัติแก่ไพรฟ้าประชากร
 (3/1) ข้าทูลละอองฯ ผู้ไปมาภิจราชการถึงแก่ชีวิตเปเนอันมาก (3/2) ฝ่าย

* ปาริสุทธิศีล 4 คือ ความประพฤติบริสุทธิ์ที่จัดเปเนศีล มี 4 ประการ คือ ปาฏิโมกขสังวรศีล (ความ
 สำรวมในพระปาฏิโมกข์) อินทริยสังวรศีล (ความสำรวมอินทริย) อาชีวาปาริสุทธิศีล (ความบริสุทธิ์
 แห่งอาชีวะ) และปัจฉยสันนิสิตศีล (ศีลที่เกี่ยวกับปัจฉย 4)

** ธาตุ 4 คือ ปฐวีธาตุ (ธาตุดิน) อาโปธาตุ (ธาตุน้ำ) เตโชธาตุ (ธาตุไฟ) และวาโยธาตุ (ธาตุลม)

พระเสื่อเมืองพระทรงเมือง ภูมิเทวดา อารักษ์เท (3/3) วดา พฤกษเทวดา
 อากาศเทวดา ก็ละเมินเสียไม่กำ (4/1) จัดปีศาจราชทูตอาสาธรรมออกไป
 นอกขอบชั้นชงเสมา (4/2) ครั้นจะให้ลงโทษยังมีได้มีกฎหมายขึ้นไปให้ยกไว้
 แต่ (4/3) นี้สืบไปเมื่อหน้าให้พระเสื่อเมืองพระทรงเมือง ภูมิเทวดา (5/1) อารักษ์เทวดา พฤกษเทวดา อากาศเทวดา อุบัติปีศาจอา (5/2) สัจอาสาธรรมออกไปนอกขอบชั้นชงเสมา อย่าให้จุลาลจล (5/3) ข้าทูลละอองฯ ไพรฟ้าประชากร แต่สักอัน ถ้าแลพระเสื่อ (6/1) เมืองพระทรงเมือง ภูมิเทวดา อารักษ์เทวดา พฤกษเทว (6/2) ดา อากาศเทวดา มิเป็นใจช่วยการแผ่นดิน คบผี (6/3) พาลทำร้ายแก่ข้าทูลละอองฯ สมณพราหมณาไพร่ฟ้าประชากร (7/1) ไשר์ ก็จะให้ลงโทษขับเสียจากราชนิเวศ ออกไปอยู่นอก (7/2) ขอบชั้นชงเสมา ประการหนึ่งจะฆ่าเสียด้วยพระเวทพระมนตร์ (7/3) ของพระสยมภวญาณ ให้ถึงแก่ชีวิตตามโองการพระ (8/1) อิศวรเป็นเจ้า แลให้พระเสื่อเมืองพระทรงเมือง พระภูมิ (8/2) อารักษ์เทวดา พฤกษเทวดา อากาศเทวดา จงเป็นใจ (8/3) ภิบาลรักษาข้าทูลละอองฯ ผู้รังกรรมการสมณพราหมณ์อาณาประ (8/4) ษาราชภูร จึงจะได้อยู่ราชฐานบ้านเมืองเป็นสุขตามรับสั่ง ๑๙

หน้าปลาย: 1. ต้นร่างเรื่องตั้งเจ้านครเป็นพระยาประเทศราช

หน้า/บรรทัด

คำบริวรรต

1/1	๑ ด้วยทรงพระกรุณาตรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า ถ้าพระนครศรีอยุธยา
1/2	เสียแก่ข้าศึกไม่ ฝ่ายเมืองนครศรีธรรมราช อุบัติจะเลี้ยงมิได้ เมื่อพิจารณา
1/3	ดูพระนครศรีอยุธยาเสียแก่พม่าข้าศึกแล้ว ฝ่ายกรมการพลเมืองๆ นคร
1/4	หาที่พึ่งไม่ ยกพลเมืองขึ้นผ่านแผ่นดินเปนเจ้าทัพ พกได้พึ่งภาวโศร
1/5	สัปรยุคซึ่งไชย ขณะแขกข้าศึก ถ้าหาไม่ขันทเสมาจะสามเปนไป ความ
2/1	ขอบมืออยู่กับแผ่นดิน ฝ่ายศึกก็ถูกฤษดานภาพคงขัตติยราชผู้หนึ่ง บัดนี้ที่ตกได้
2/2	ราชโอรศ ฝ่ายพญานครorkก็ได้ไปตามเสด็จฯ ช่วยทำการยุคซึ่งไชยเจมนพม่าข้า-
2/3	ศึก ครั้นจเอาไว้ให้บังคับพลช่วยการแผ่นดินพระนครศรีอยุธยา เป็นฝาเป็นตัว

หน้า/บรรทัด

คำปริวรรต

- 2/4 อยู่เสร็จสิ้น ประการหนึ่ง ก็มีทาสกรรมการแต่ ๒๐ ๓๐ หาต้องการที่อยู่ไม่ ฝ่ายเจ้านรา
- 2/5 สุริวงษ์สุสุวรรณคาลัย ควรให้ไปบำรุงโยธาข้าทหาร ทำการยุตส์ประยุตชิงไชย
- 2/6 ล้างพม่าข้าศึก ประการหนึ่ง ควรให้สืบสาวของสมสืบสองก้านล บำรุงฝ่าย
- 3/1 หน้าฝ่ายในย ให้สืบด้วยอับภิรมราชยานราชาโกลจงเป็นเกียรติยศทรง
- 3/2 พระนามชื่อ เป็นพระยาประเทศราชรับราชการผ่านแผ่นดินเมืองนคร
- 3/3 ศรีธรรมราชเหมือนอย่างกรุงกำพูชาธิบดี ๑-

คำอ่าน

(1/1) ๑ ด้วยทรงพระกรุณาตรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า ถ้าพระนครศรีอยุธยา (1/2) เสียแก่ข้าศึกไม่ ฝ่ายเมืองนครศรีธรรมราช อุบัติจะเลี้ยงมิได้ เมื่อพิจารณา (1/3) ดูพระนครศรีอยุธยาเสียแก่พม่าข้าศึกแล้ว ฝ่ายกรมการพลเมืองๆ นคร (1/4) หาที่พึ่งไม่ ยกปลัดเมือง* ขึ้นผ่านแผ่นดินเป็นเจ้าพิภพ ก็ได้พึ่งพาอาศัย (1/5) สัประยุตชิงชัย ชนะแก่ข้าศึก ถ้าหาไม่ ชันชเสมาจะสำหรัามเป็นไป ความ (2/1) ขอบมีอยู่กับแผ่นดิน ฝ่ายศักดิ์ กฤษฏานุภาพคงขัดตียะราชผู้หนึ่ง บัดนี้ธิดา** ก็ได้ (2/2) ราชโอรส ฝ่ายพระยานครก็ได้ไปตามเสด็จฯ ช่วยทำการยุตชิงชัยเขมรพม่าข้า (2/3) ศึก ครั้นจะเอาไว้ให้บังคับพลช่วยการแผ่นดินพระนครศรีอยุธยา เป็นผาเป็นตัว (2/4) อยู่เสร็จสิ้น ประการหนึ่ง ก็มีทาสกรรมการแต่ 20-30 หาต้องการที่อยู่ไม่ ฝ่ายเจ้านรา (2/5) สุริวงษ์สุสุวรรณคาลัย ควรให้ไปบำรุงโยธาข้าทหาร ทำการยุตส์ประยุตชิงชัย (2/6) ล้างพม่าข้าศึก ประการหนึ่ง ควรให้สืบ

* คือหลวงนายสิทธิครั้งกรุงเก่า นามเดิมหนู เมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียแก่ข้าศึกจึงตั้งตัวเป็นเจ้านครศรีธรรมราช ต่อมา พ.ศ. 2312 สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีเสด็จไปปราบชุมนุมเจ้านครจึงโปรดเกล้าฯ ให้นำตัวมารับราชการที่กรุงธนบุรี และตั้งเจ้านราสุริวงษ์ครองเมืองแทน

** ธิดาเจ้านครมีนามว่า ฉิม เมื่อครั้งบิดาเป็นเจ้านครเรียกว่าทูลกระหม่อมฟ้าหญิงใหญ่ ต่อมาถวายตัวรับราชการเป็นพระสนมเอกของพระเจ้ากรุงธนบุรี สถาปนาเป็นกรมบริจักษุภักดีศรีสุตารักษ์ มีพระโอรส-ธิดา 4 พระองค์ คือ สมเด็จพระเจ้าฟ้าชายทัศพงศ์ (ภายหลังถูกลดพระยศเป็น พระพงศ์นรินทร์) สมเด็จพระเจ้าฟ้าชายทัตไทย (ภายหลังถูกลดพระยศเป็น พระอินทรอภัย) สมเด็จพระเจ้าฟ้าชายนเรนทรราชกุมาร (ภายหลังถูกลดพระยศเป็น พระนเรนทรราชา) และสมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิงปิยญาปี (ภายหลังถูกลดพระยศ และได้เป็นชายาในเจ้าฟ้ากรมขุนอิศราอนุรักษ์ (เกศ) ต้นราชสกุลอิศรางกูร) (อ้างศักดิ์ อายุวัฒน์ 2544: 404)

สาวช่องสุ่มสิบสองก้านัล บำรุงฝ่าย (3/1) หน้าฝ่ายใน ให้สรรพด้วยอภิกรม
 ราชยานราชาโกลจงเป็นเกียรติยศทรง (3/2) พระนามชื่อ_____ * เป็น
 พระยาประเทศราชรับราชการผ่านแผ่นดินเมืองนคร (3/3) ศรีธรรมราช
 เหมือนอย่างกรุงกัมพูชาธิบดี ๑๓

หน้าปลาย: 2. พระราชาธิบายเรื่องลักษณะบุญ

หน้า/บรรทัด	คำปริวรรต
4/1	๑ ขอพิชฎารักขซึ่งเปนบุญนั้น ต่อบุทคลผู้ใดเห็นไทยในอดีตอนาคตปัจจุบัน เกลียด อาย หมาย กล่า บาป นำจิต
4/2	บุทคลผู้นั้นเปนบุญเข้าภาคภูมิขาบท ถึงเท่าตั้งนั้นกดี ถ้าไม่เข้าบัตโลพ โทษ ราก โมห ให้ เปนปลาย ทีไหน
4/3	สิกขาบทจคง ถึงจะเข้าบัต โลพ โทษ โมห รากะ เปนปลายอยู่แล้วกดี เมื่อแลไม่สำรวมกหน้า ที่จิตหยาเปนแท้
4/4	อันลักษณะจำเพงสิกขาบท มีสำรวมเปนต้น อันซึ่งนำจิตจเปนบุญขึ้นนั้นมี เกลียด อาย หนา ย กลัว บาป เปนคำ
4/5	ซึ่งสิกขาบทจบริบูรณ์ทั้งปราศจาก โลพ โทษ โมห ราก เปนปลาย อันลักษณะรักษาศิลมือง คะ ๓ จำพวก จำ
4/6	พวกหนึ่งเปนบุญ สองจำพวกเปนบาปๆ รักษาซิลจำพวกหนึ่ง ดังใครู้กินแต่ฎาหาปานาคิ
4/7	บาทมิได้เปนอาทิ มีมุทุเปนที่สุด จำพวกหนึ่งมิได้ตัดใจให้เปนบุญ มีอาบัตอันน้อยอันไทย
5/1	เปนต้น มีจัตุปราชิกเปนที่สุด สองจำพวกนี้ตายไปสู่อบายภูมิ ซึ่งลักษณะเปนบุญมีองค ๓ ประ การ
5/2	ประการหนึ่งได้บุญไปใน อดีต อนาคต ปัจจุบัน ประการหนึ่งได้บุญแต่ อนาคต ปัจจุบัน ประการ หนึ่งได้บุญแต่อนาคต อันซึ่ง
5/3	ได้บุญแต่อนาคตนั้น ตนรักษาศิลมิได้เอื้อเพื่อ ปัจจุบันขัดสน ตายไปได้แต่อนาคต ซึ่งตนรักษา
5/4	สิกขาบทเปนกลางหาไว้ศหยังให้โลกคทั้งปวงไม่ แต่โลกควิไสยสัทธาทำบุญด้วยได้สมบัต ดิโน
5/5	ปัจจุบัน ตายไปได้กุศลในอนาคต และซึ่งตนรักษาศิลไว้ศหยังเปนอันดี โลกคะทั้งปวงสัทธา ได้
5/6	สมบัตดิโนปัจจุบัน ตายไปได้ในอนาคต ซึ่งหยังตนทำไว้รั้นักตามส่งไปในอดีตภายหลัง อัน
5/7	ซึ่งจำเพงสิกขาบท มีองค ๔ ประการ คือ รักษา จำ ครอง สำรวม คิล แลซึ่งสำรวมคิลนั้น มี ลักษณะสี่

*ในสำเนาฎาเรื่องตั้งพระเจ้านครศรีธรรมราชครั้งกรุงธนบุรี ระบุพระนามเต็มคือ พระเจ้าขัติย
 ราชนิคมสมมุติมหิสวรรย์ เจ้านครศรีธรรมราช (กรมศิลปากร 2545: 111)

หน้า/บรรทัด

คำปริวรรต

- 6/1 รวม ๕๖ พึงพิจารณาศีลของอาตมาไว้ในหัตถ์ไทยวัตถุ อันซึ่งครองศีลนั้นมีสุภาวประดับปรา
 ใจให้
- 6/2 พิจิตรคนเจษฏา ถ้ามีกิจจะไปเฝ้าอย่างนาคราชลิลาศลิลา อันลักษณะจำศีลนั้นให้รู้ทุกอีก
- 6/3 ชร รุเมื่อใดให้ได้เมื่อนั้นอย่าลืม ประการซึ่งรักษาศีลนั้น ห้ามปรามอันใดบ้าง จงอุษาหยาให้
- 6/4 ขาดตกหาย ถ้าบุคคลผู้ใดรักษาศิกขาบพได้เป็นแท้ อุษาสำหรับเพื่อให้งูญยังงอบไปด้วย
- 6/5 ฤทธ กให้พึงเรียนพระกัมมฐาน ๔๐ มีพระอนาปากัมมฐานเป็นพญา ให้ดูเอาพิธิซึ่งมีอยู่ใน
- 6/6 หอหลวงนั้นเกิด ประการซึ่งภาคภูมิพระกัมมฐานนั้น เป็นอัมปรมานนหารูที่จปรมาณไม่ เกลือก
- 6/7 เจ้ากุกบุตรสำรวมเป็นอันดี เกิดน้ำจิตกลางพัต อัสสาส ปัสสาส เติรเปนสุขุม อติสุขุม
 อนิจจ
- 7/1 สาสุขุม ฝ่ายเจ้ากุกผู้นั้นไม่รู้จักฆา อัสสาส ปัสสาส นั้นเสีย กจเสียทีไป ให้ประครองไว้ได้ตาม
 อัสสาส ปัสสาส
- 7/2 นั้นขึ้นไปเกิด เป็นภาคภูมิพระกัมมฐานอยู่แล้ว อันลักษณะวาโยสุขุมเติร เข้า ออก แรงตรง
- 7/3 แต่เท่าว่าพาหาช้ายขวาเศียรคางกายมีได้ไหว อันซึ่งลมอติสุขุมเติรแน่นิ่งน้อยตีขึ้นกว่านั้น
- 7/4 แลซึ่งลมอนิจจาสสุขุมเติร แน่นวลเอียดสุดตาโลกทั้งปวงๆ เรียกว่านิตสวาด แลซึ่ง
- 7/5 วาโยตั้งนี้มีแก่โยคาวจรเจ้าพระองค์ใด พระองค์นั้นมีบุญให้โตตามอัสสาส ปัสสาส ขึ้นไป กจะ
- 7/6 ภบ อุหะ ประติภาค ปถมมาน ตราบเท่าปจนะฉมานเป็นที่สุด ถ้าขัดสนให้ดูอรรถกถาพิธิ
- 8/1 ฎีกาซึ่งมีอยู่ในหอหลวงเสร็จสิ้นแล้ว สมเขปไว้โดยปัญญา ถ้าเหน็ดต้องใจจงเรียนเอา ถ้าไม่
 ชอบ
- 8/2 ใจพึงลเสีย ปรโยชนให้เปนทาน ณ วัน ๑ + ๔ ๓ คำ จุลศักราช ๑๑๓๘ ปีวอกอัฐศก ๕-

คำอ่าน

(4/1) ๑ ข้อพิสดาร ลักษณะซึ่งจะเป็นบุญนั้น ต่อบุทคลผู้ใดเห็นภัย
 ในอดีต อนาคต ปัจจุบัน เกลียดบาป อายบาป หน่ายบาป กลัวบาป นำจิต
 (4/2) บุทคลผู้นั้นเป็นบุญเข้าภาคภูมิสิกขาบพ ถึงเท่าตังนั้นก็ดี ถ้าไม่บำบัด
 โลหะ โทษะ โมหะ รากะ ให้เป็นปลาย ที่ไหน (4/3) สิกขาบพจะคุง ถึงจะ
 บำบัดโลหะ โทษะ โมหะ รากะ เป็นปลายอยู่แล้วก็ดี เมื่อแลไม่สำรวมก็นำที่
 จะฉิบหายเป็นแท้ (4/4) อันลักษณะจะบำเพ็ญสิกขาบพมีสำรวมเป็นต้น อัน
 ซึ่งน้ำจิตจะเป็นบุญขึ้นนั้น มีเกลียดบาป อายบาป หน่ายบาป กลัวบาป เป็น
 เค้า (4/5) ซึ่งสิกขาบพจะบริบูรณ์นั้น พึงปราศจากโลหะ โทษะ โมหะ รากะ

เป็นปลาย อันลักษณะจะรักษาศีลเมืองค์ 3 จำพวก* จำ (4/6) พวกหนึ่งเป็นบุญ สองจำพวกเป็นบาปๆ รักษาศีลจำพวกหนึ่ง ตั้งโคฐ์กินแต่หญ้าหาปานาติ (4/7) ปาตมิได้เป็นอาทิ มีมทุ** เป็นที่สุด จำพวกหนึ่งมิได้ตัดใจให้เป็นบุญ มีอบัติอันน้อยอันใหญ่ (5/1) เป็นต้น มีจัดุปรารชิกเป็นที่สุด สองจำพวกนี้ตายไปสู่อบายภูมิ ซึ่งลักษณะเป็นบุญเมืองค์ 3 ประการ*** (5/2) ประการหนึ่งได้บุญไปในอดีต ในอนาคต ในปัจจุบัน ประการหนึ่งได้บุญแต่อนาคต แต่ปัจจุบัน ประการหนึ่งได้บุญแต่อนาคต อันซึ่ง (5/3) ได้บุญแต่อนาคตนั้น ตนรักษาศีลมิได้เอื้อเพื่อ ปัจจุบันขัดสน ตายไปได้แต่อนาคต ซึ่งตนรักษา (5/4) ลิกขาบทเป็นกลางหาไว้คอย่างให้โลกทั้งปวงไม่ แต่โลกวิสัยศรัทธาทำบุญด้วยได้สมบัติใน (5/5) ปัจจุบัน ตายไปได้กุศลในอนาคต แลซึ่งตนรักษาศีลไว้คอย่างเป็นอันดี โลกทั้งปวงศรัทธาได้ (5/6) สมบัติในปัจจุบัน ตายไปได้ในอนาคต ซึ่งอย่างตนทำไว้นั้นก็ตามส่งไปในอดีตภายหลัง อัน (5/7) ซึ่งจะบำเพ็ญลิกขาบท เมืองค์ 4 ประการ คือ รักษาศีล จำศีล ครองศีล สำรวมศีล แลซึ่งสำรวมศีลนั้น มีลักษณะสำ (6/1) รวม 5 สำรวม 6 พึงพิจารณาศีลของอาตมาไว้ในหทัยวัตถุ อันซึ่งครองศีลนั้น มีสุภาวะประดับประดาใจให้ (6/2) พิจิตรเจษฎา ถ้ามีกิจจะไปให้เอาอย่างนาคราชลีลาศลีลา อันลักษณะจำศีลนั้นให้รู้ทุกอักษ (6/3) ษร ระลึกเมื่อใดให้ได้เมื่อนั้นอย่าลืม ประการซึ่งรักษาศีลนั้น ห้ามปรามอันใดบ้าง จงอุสสาห์อย่าให้ (6/4) ขาดตกหาย ถ้าบุทคลผู้ใดรักษาลิกขาบทได้เป็นแท้ อุสสาห์สำรวมเพื่อจะให้เป็นบุญยิ่ง กอปรไปด้วย (6/5) ฤทธิ์ ก็ให้พึงเรียนพระกรรมฐาน 40 มีพระอานาปากรรมฐานเป็นพญา ให้ดูเอาพิธีซึ่งมีอยู่ใน (6/6) หอหลวงนั้นเถิด ประการซึ่งภาควิมิพระกรรมฐานนั้น เป็นอัปมาโนหารู้ที่จะประมาณไม่ เกลือก (6/7) เจ้ากุกุลบุตร

* ตรงกับหลักอุโบสถ 3 ได้แก่ 1. โคपालอุโบสถ คือ การรักษาศีลด้วยความโลภแบบพวกเลี้ยงโค 2. นิคัณฐอุโบสถ คือ การรักษาศีลแบบพวกนิครนถ์ และ 3. อริยอุโบสถ การรักษาศีลแบบพระอริยบุคคล

** มทุ คือ กรูณา มีใจเมตตา

*** สันนิษฐานว่าตรงกับ ศีล 3 ระดับในคัมภีร์วิสุทธรค ได้แก่ หีนศีล (ศีลอย่างต่ำ) มัชฌิมศีล (ศีลอย่างกลาง) และปณีตศีล (ศีลอย่างสูง)

สำรวจเป็นอันดี เกิดน้ำจืดกลางพืดอัสสาสะ* ปัสสาสะ** เดินเป็น
สุขุม อติสุขุม อนิจจ (7/1) ลาสุขุม*** ฝ่ายเจ้ากุนั้นไม่รู้ก็จะฆ่าอัสสาสะ
ปัสสาสะนั้นเสีย ก็จะเสียทีไป ให้ประคองไว้แต่ตามอัสสาสะ ปัสสาสะ (7/2)
นั้นขึ้นไปเกิด เป็นภาคภูมิพระกรรมฐานอยู่แล้ว อันลักษณะวาโยสุขุมเดินเข้า
เดินออก แรงตรง (7/3) แต่เท่าว่าพาหาซ้ายขวาเศียรคางกายมิได้ไหว อัน
ซึ่งลมอติสุขุมเดินแน่นิ่งน้อยดีขึ้นกว่านั้น (7/4) และซึ่งลมอนิจจลาสุขุมเดิน แน่
แนวละเอียดสุดตาโลกทั้งปวงๆ เรียกว่านิสสวาท แลซึ่ง (7/5) วาโยตั้งนี้มีแก่
โยคาวจรเจ้าพระองค์ใด พระองค์นั้นมีบุญให้ไต่ตามอัสสาสะ ปัสสาสะ ขึ้นไป
ก็จะ (7/6) พบอุคหะ**** พบปฏิภาค***** ปฐมณาน トラบเท่าปัญญาณ
เป็นที่สุด ถ้าขัดสนให้ดูอรธกภาพิธิ (8/1) ฎีกาซึ่งมีอยู่ในหอหลวงเสร็จสิ้น
แล้ว สัมเขปไว้โดยปัญญา ถ้าเห็นดีต้องใจจงเรียนเอา ถ้าไม่ชอบ (8/2) ใจ
พึงละเสีย ประโยชน์ให้เป็นทาน ณ วันอาทิตย์ เดือน 3 ขึ้น 4 ค่ำ จุลศักราช
1138 ปีวอกอัฐศก ๑๓

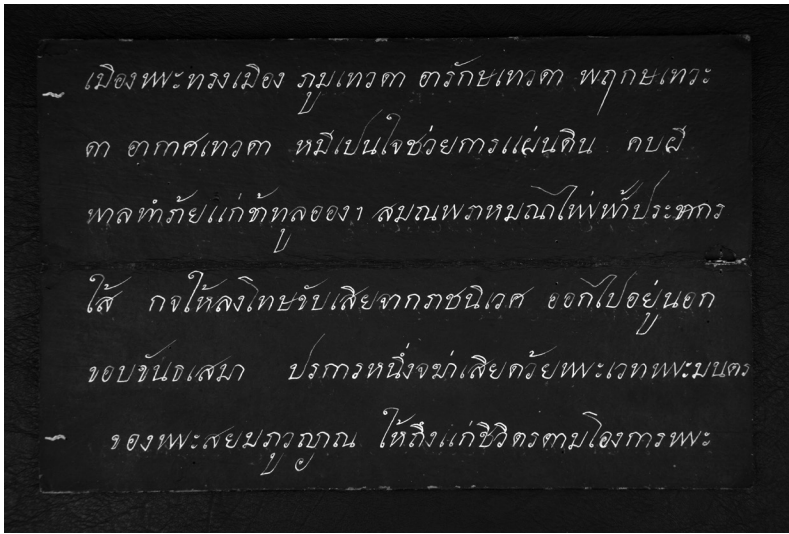
* อัสสาสะ คือ ลมหายใจเข้า

** ปัสสาสะ คือ ลมหายใจออก

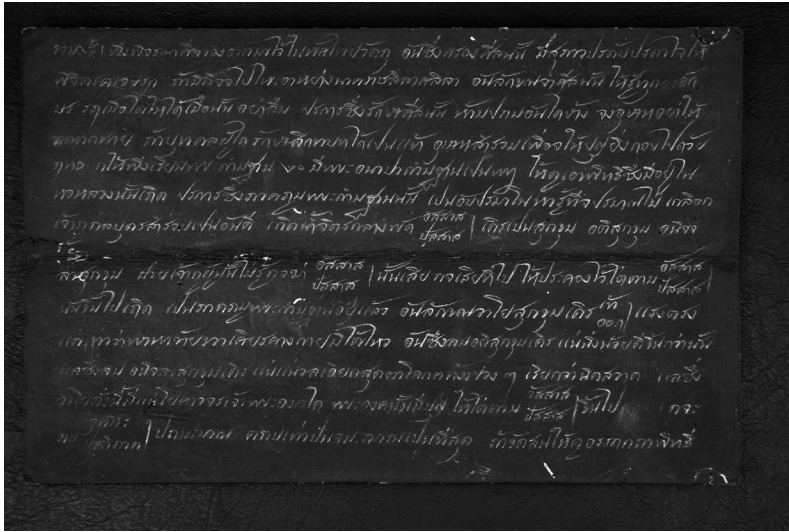
*** สุขุม อติสุขุม และอนิจจลาสุขุม คือระดับลมหายใจ 3 ระดับ

**** อุคหะ คือ อุคคหนิมิต หมายถึง นิมิตที่ใจเรียว หรือนิมิตที่ติดตาตใจ ได้แก่ สิ่งที่เพ่งหรือนึกเอง
นั้น ที่แม่นยำในใจจนหลับตามองเห็น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) 2551: 557)

***** ปฏิภาค คือ ปฏิภาคนิมิต หมายถึง นิมิตเสมือน หรือนิมิตเทียบเคียง ได้แก่ อุคคหนิมิตนั้นแจ่มใจ
จนกลายเป็นภาพที่เกิดจากสัญญา เป็นของบริสุทธ์ จะนึกขยาย หรือย่อส่วนก็ได้ตามปรารถนา
(พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) 2551: 196)

ภาพที่ 1 ตัวอย่างลายมือบรรจงในเรื่องพระราชโองการประกาศเทพารักษ์ให้กำจัดปีศาจ (ที่มา: พระราชโองการประกาศเทพารักษ์ให้กำจัดปีศาจ จ.ศ. 1138 เลขที่ 16)

ภาพที่ 2 ตัวอย่างลายมือแบบอักษรหวัดแกมบรรจงที่ปรากฏในต้นร่างเรื่องตั้งเจ้านครเป็นพระยาประเทศราช (ที่มา: พระราชโองการประกาศเทพารักษ์ให้กำจัดปีศาจ จ.ศ. 1138 เลขที่ 16)

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กรมศิลปากร, 2539. **วรรณกรรมสมัยธนบุรี เล่ม 2**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์.
- _____, 2542. “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม).” ใน **ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 3** (หน้า 203-529). กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- _____, 2545. “เรื่องตั้งเจ้าพระยานครศรีธรรมราช.” ใน **ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 6** (หน้า 97-134). กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- _____, 2561. **บทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี**. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2560. **จดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี พิมพ์พร้อมฉบับเพิ่มเติม (พ.ศ. 2310-2381) และพระราชวิจารณ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (เฉพาะตอน พ.ศ. 2310-2363)**. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- ตำราราชอาณาจักร, สมเด็จพระ, 2553. **เรื่องประดิษฐานพระสงฆ์สามวงศ์ในลังกาทวีป**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (พุ่ม สุวฑฒโน ป.ธ.7) 16 กันยายน 2553)
- ตรงใจ หุตางกูร (บรรณาธิการ), 2561. **ธนบุรีในมิติประวัติศาสตร์**. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- ตุรแปง, ฟรองซัวส์ อองรี, 2560. **ประวัติศาสตร์แห่งราชอาณาจักรสยาม และประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา ฉบับตุรแปง**. (แปลและเรียบเรียงโดย ปอล ชาเวียร์ และสมศรี เอี่ยมธรรม). กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- ทองสุข ทองกระจ่าง, ม.ป.ป. **เอกสารประกอบการศึกษาพระอภิธรรมทางไปรษณีย์**. กรุงเทพฯ: อภิธรรมโชติภิกษุวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค), เจ้าพระยา, 2526. **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: องค์การค้ำของคุรุสภา.
- ตำราศักดิ์ อายวัฒน์, 2544. **ราชสกุลจักรีวงศ์ และราชสกุลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: บรรณกิจ.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2550. **การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน**, 2554. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- พระพุทธโฆสเถระ, 2546. **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**. (แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อา อาสภมหาเถร)). พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: ประยูรวงศ์พริ้นติ้ง.

พระพุทธโฆสเถระ, ม.ป.ป. **พระวิสุทธิมรรค เล่มเดียวจบ**. (ชำระและตรวจทานโดย มหาวิทยาลัย ขาญ บาลี). กรุงเทพฯ: เลียงเชียงจงเจริญ.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2551. **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระอุตรคณาธิการ และ จำลอง สารพัดนึก, 2530. **พจนานุกรมบาลี-ไทย ฉบับนักศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: เรื่องปัญญา.

ไพโรจน์ โพธิ์ไทร, 2555. “ปัจจัยกาลของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี กับสมุดข่อยวัดรัชฎาธิษฐาน ราชวิหาร (วัดเงิน).” ใน ปรามินทร์ เครือทอง (บรรณาธิการ), **ปริศนาพระเจ้าตาก** (หน้า 303-326). กรุงเทพฯ: มติชน

ลิลิตยวนพ่าย, 2517. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: คลังวิทยา.

วศิน อินทสระ, 2557. **สาระสำคัญแห่งวิสุทธิมรรค**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: ธรรมดา.

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ผู้รวบรวม, 2549. **พระไตรปิฎกภาษาไทย : ฉบับเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี พุทธศักราช 2549 เล่มที่ 20 พระบาลีสถิตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต ทุกนิบาต ดิกนิบาต**. กรุงเทพฯ: มหาเถรสมาคม.

เสถียร ศุกโสมณ, 2527. **สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและบทบาทชาวจีนในสยาม**. กรุงเทพฯ: เส้นทางเศรษฐกิจ.

อนุমানราชชน, พระยา, 2532. “ผีसाงเทวดา.” ใน **ประเพณีเบ็ดเตล็ด** (หน้า 45-78). กรุงเทพฯ: คณะอนุกรรมการจัดพิมพ์เอกสารเนื่องในวาระครบ 100 ปี พระยาอนุমানราชชน.

อรุณี อัดตนถาวร, 2549. **การศึกษาวิเคราะห์หนังสือประทับตรา สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการจดหมายเหตุ และเอกสาร ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพฯ.

อิงอร สุพันธ์ภูมิ, 2550. **วิวัฒนาการอักษรและอักษรวิธีไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547. **พจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง**. เชียงใหม่: ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

จดหมายเหตุต้นฉบับและตัวเขียน

“พระราชโองการประกาศเทพารักษ์ให้กำจัดปีศาจ.” (จ.ศ. 1138) สมุดไทยคำ. อักษรไทย. ภาษาไทย. เส้นรงค์ (หรดาล, ดินสอขาว). จดหมายเหตุกรุงธนบุรี. เลขที่ 16. หอสมุดแห่งชาติ.